

سیری در آداب تلاوت و قرائت قرآن مجید

بهترین اعمال در شب‌ها و روزهای ماه مبارک رمضان، تلاوت قرآن است. اگر چه تلاوت قرآن در تمام اوقات ثواب دارد، ولی چون قرآن در ماه رمضان نازل شده، بی‌شک از اجر و ثواب ویژه‌ای برخوردار است.

بهترین اعمال در شب‌ها و روزهای ماه مبارک رمضان، تلاوت قرآن است. اگر چه تلاوت قرآن در تمام اوقات ثواب دارد، ولی چون قرآن در ماه رمضان نازل شده، بی‌شک از اجر و ثواب ویژه‌ای برخوردار است.

به گزارش سرویس اندیشه خبرگزاری رسا، رمضان ماه مبارکی است و مبارک به معنای خیر کثیر است؛ چرا که کلام خدای تبارک و تعالی در آن نازل شده و بارها این ماه را مبارک دانسته است. در این ماه عزیز و مبارک سفره پر از خیر و برکت، گسترده شده و همگان از خوان پرنعمت رمضان بهره‌مندند. این ماه در روایات اسلامی ماه خدا و میهمانی امت پیامبر اکرم(ص) خوانده شده و خداوند متعال از بندگان خود در این ماه در نهایت کرامت و مهربانی پذیرایی می‌کند.

بی تردید ماه مبارک رمضان در میان مسلمانان از احترام، اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار و ماه سلوک روحی آنان است؛ مومنان حقیقی با فراهم سازی مقدمات و زمینه‌های معنوی در دو ماه رجب المرجب و شعبان المعظم هر سال، خویشتن را برای آغاز ماهی پر از نعمت، رمضان الکَریم آماده می‌کنند. با حلول این ماه عزیز، غنی‌دستان با شور و اشتیاق به نیازمندان کمک می‌کنند، پاک دلان شب زنده‌داری پیشه می‌کنند، تلاوت قرآن بیش از پیش شنیده شده و نماز با خلوص نیت بیشتری اقامه می‌شود.

بهترین اعمال در شب‌ها و روزهای ماه مبارک رمضان، تلاوت قرآن است. اگر چه تلاوت قرآن در همواره دارای ثواب و برکات خواهد بود، اما به دلیل آن‌که قرآن در ماه رمضان نازل شده، بی‌شک از اجر و ثواب ویژه‌ای برخوردار است.

رهبر معظم انقلاب درباره انس با قرآن می‌فرماید: «در این فضای آلوده مادیات، شایسته است در دریای بی کران معنویت قرآن کریم شنا کرد، تا از پلیدیهای دنیا پاک شد و این، جز با انس مدام با این کتاب آسمانی ممکن نیست.»

قرآن، به عنوان کلام پروردگار مهربان، زنگار را از دل زدوده و تلاوت هر آیه، آدمی را بر نردبان معنویت بیش از پیش بالا می‌کشد. این تلاوت، خود زمینه انس را فراهم می‌آورد. مقام معظم رهبری مدّ ظله در این باره می‌فرماید:

«من بارها گفته‌ام، باز هم می‌گویم: ما تلاوت برجسته قرآن را در این کشور دنبال می‌کنیم، برای این که انس با قرآن و تلاوت قرآن در بین مردم عمومیت پیدا کند. عزیزان من! باید با قرآن انس پیدا کنید.» (1)

آداب تلاوت

برای بهره‌گیری بیشتر و بهتر از تلاوت قرآن، آداب و دستورالعمل‌هایی وجود دارد که در قرآن و روایات معصومین(ع) به آنها اشاره شده است.

1. نخستین وظیفه‌ای که قاری پیش از تلاوت قرآن می‌بایست به آن عمل کند؛ پاکیزگی و طهارت روحی و ظاهری است. همانگونه که خداوند می‌فرماید: «لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ»؛ قرآن را جز پاکان لمس نمی‌کنند. (2)

یعنی، قرآن را مس نمی‌کنند، مگر «مطهرون» و مقصود از «مس» می‌تواند علم به قرآن باشد. در این صورت «مطهرون» کسانی‌اند که قلب آنان از تعلق به غیر حق تعالی پاک گشته است. نمونه کامل آن، معصومین می‌باشند: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»؛ خداوند فقط می‌خواهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت دور کند و کاملاً شما را پاک سازد» (3) که به جهت عدم تعلق به غیر خدای تعالی، توفیق مس علم و حقیقت قرآن روزی‌شان شده است.

از سوی دیگر مس در اینجا می‌تواند به طهارت ظاهری اشاره داشته باشد. یعنی، قرآن را نباید مس کنند مگر «مطهرون» و پاکان. که پیش از قُرئت قرآن می‌بایست به پاکی و طهارت ظاهری برسیم. این امر با وضو گرفتن پیش از لمس کلمات مقدس آیات قرآن دست یافتنی است.

از مجموع این دو برداشت نیز می توان نتیجه گرفت که قاری نباید بدون طهارت شرعی قرآن را مس کند. از سوی دیگر، با تدبیر در آیات بالا می توان به این موضوع رسید که تنها کسانی به درک معارف و حقایق قرآنی دست می یابند که از مطهر و پاکان باشند. (4)

رهبر فرزانه انقلاب (مدّ ظله) می فرماید: «با قرآن باید مثل آینه مواجه شد؛ پاکیزه، براق و بی زنگار، تا قرآن در دل ما منعکس شود. قرآن باید در جان ما انعکاس پیدا کند. این، همیشه و برای همه نیست؛ برای کسانی است که دلشان را با صفای باطن و نفس پاکیزه کنند؛ با ایمان، با باور و با قبول با قرآن مواجه شوند، والا کسانی که دل معاند دارند، بنای برنشیندن و نفهمیدن دارند، نوای قرآن، کلام قرآن و پیام قرآن در دل آن ها اثری نمی کند.

«وَلَوْ أَتَانَا تَزْلَاجُ الْمَلَائِكَةِ وَكَلِمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ...» (و حتی) اگر فرشتگان را بر آن ها نازل می کردیم و مردگان با آنان سخن می گفتند و همه چیز را در برابر آن ها جمع می کردیم، هرگز ایمان نمی آوردند، مگر آن که خدا بخواهد؛ ولی بیشتر آن ها نمی دانند.» (5)

اگر برای برخی افراد، زمین را به آسمان بدوزی، این دل ناباور و زنگار گرفته، نزدیک نمی شود و ایمان نمی آورد؛ لذا قرآن را می خواند، اما به قرآن نزدیک نمی شود. (6)

2. یکی دیگر از آداب خواندن قرآن «مسواک زدن» و قرائت با دهان خوش بوی است. از رسول خدا(ص) روایت شده که فرمودند: «راه قرآن را تمیز و پاکیزه نمایید، پرسیدند یا رسوالله راه قرآن چیست؟ فرمود: دهانتان، گفته شد به چه چیزی؟ فرمود: با مسواک زدن.» (7)

3. پس از به دست آوردن طهارت ظاهری و باطنی، می بایست تلاوت قرآن با «استعاذه» به معنای پناه بردن به خداوند از شر شیطان رجیم آغاز شود. همانگونه که خداوند می فرماید: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ؛ آنگاه که قرآن می خوانی از شیطان رانده به الله پناه ببر.» (8) لازم به ذکر است این استعاذه نباید فقط زبانی باشد بلکه لازم است با همه وجود به آن اعتقاد و عمل کرد؛ چرا که تنها با خلوص نیت می توان از خصلت های حیوانی و وسوسه های شیطانی به خداوند سمیع و علیم پناه برد.

ناگزیر از دشمن شیطانی باید به خداوند متعال پناه برد، چرا که در این دشمن، نیکی تأثیرگذار نیست و تنها به دنبال بی آبرویی انسان ها نزد خداوند است و بس. خداوند متعال در این باره می فرماید: «يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ؛ ای فرزندان آدم! مبادا شیطان شما را به فتنه اندازد، چنان که پدر و مادر شما را از بهشت بیرون راند.» (9)

از نکات قابل توجه در استعاذه این است که: موجب پاک شدن دهان، از سخن لغو و بیهوده می شود؛ أَعُوذُ بِاللَّهِ گفتن دهان انسان را پاک می کند. این کار برای تلاوت کلام خدا، استعانت از او و اعتراف به قدرت اوست. و از طرفی بنده با گفتن أَعُوذُ بِاللَّهِ به ضعف و ناتوانی خود در برابر دشمن آشکار باطنی اعتراف می کند. همان دشمنی که توان بازداشتن و دفع آن را کسی جز خداوندی که خالق آن است، ندارد. و این دشمن مخلوقی است که مدارا و نیکی - بر خلاف دشمنان از نوع انسان - در او هیچ تأثیری ندارد. (10)

4. پس از استعاذه، قرائت قرآن با صدای خوش یکی دیگر از آداب خواندن این کتاب حکیم است خاتم پیامبران(ص) فرمود: «هر چیزی زیوری دارد و زیور قرآن، صوت نیکو است.» مقام معظم رهبری (مدظله) درباره تلاوت زیبا می فرماید:

«البته تلاوت قرآن با صدای خوش، کار بسیار خوبی است. روایت دارد که امام سجاد (ع) - هم درباره امام سجاد(ع) دارد و هم درباره امام باقر(ع) - وقتی تلاوت می کردند، کسانی که از نزدیک محل تلاوت ایشان می گذشتند، زانوهایشان می لرزید و سست می شد و نمی توانستند حرکت کنند. می ایستادند تلاوت قرآن را گوش می کردند و وقتی حظّ خودشان را می بردند، به راهشان ادامه می دادند. تلاوت قرآن با صوت خوش و با آداب که شیوه خاصی دارد، موسیقی خاصی دارد، روش خاصی دارد، امور لازمی است. اینها انسان را نزدیک می کند؛ اما کافی نیست. اگر بخواهیم تشبیه کنیم، اینطور می گوئیم: قرآن را به صورت بنای مُعْظَمی، دارای سالنها و حجره ها و زوایای گوناگون و اعماق فراوان در نظر بگیرید. این عمارت وسیع و عظیم، سر در و مدخلی دارد. اگر آن مدخل را زیبا ساختیم، مردم برای ورود در آن عمارت، تشویق میشوند. مدخل آن بنای رفیع، همین تلاوت های زیبایی است که اینجا خوانند. کاشیکاری دم در، این تلاوت است. حال وارد شوید. این کاشیکاری، بسیار لازم است. این زیباسازی تلاوت، امر لازمی است.»

5. افزون بر قرائت قرآن با لحن و صدای زیبا، تلاوت آن دارای آداب دیگری است که می توان از قرائت قرآن با خشوع نام برد.

این «خشوع» ترس و خشیت در برابر پرودگار را موجب می‌شود همانگونه که در آیه 21 سوره حشر خداوند می‌فرماید: «لَوْ اَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لَتَضَرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ»؛ اگر این قرآن را بر کوهی نازل می‌کردیم، می‌دیدید که در برابر آن خاشع می‌شود و از خوف خدا می‌شکافد! اینها مثال هایی است که برای مردم می‌زنیم، شاید در آن بیندیشند.»

برخی معتقدند خضوع به قلب و خشوع به اعضا است. منظور از اعضا صدا و نگاه بوده و شایسته آن است که قاری قرآن در هنگام تلاوت با یاد شکوه و عظمت خداوند بلند مرتبه، آیات الهی را تلاوت کرده و این حالت خضوع و خشوع را تا پایان خواندن قرآن حفظ کند.

پیامبر اعظم(ص) در این باره می‌فرماید: «تا زمانی قرآن بخوانید که در تلاون آن قلوب شما نرم می‌شود و در خود احساس خضوع می‌کنید؛ در غیر این صورت، حق تلاوت را ادا نکرده اید.» (11)

6. ترتیل به معنای شمرده شمرده و با تأنی خواندن یکی دیگر از آداب قرائت قرآن بوده و باید تا آنجا که مقدور است قرآن را آهسته و صحیح قرائت کرد. چنان‌که امیرمؤمنان علی(ع) در وصف پرهیزکاران می‌فرماید: «آنان در شب به پا خاسته، قرآن را شمرده شمرده و با تدبیر تلاوت می‌کنند. جان خویش را با آن محزون می‌سازند و دوی درد خود را از آن می‌گیرند.» (12)

امام خمینی(ره) نیز در باب ترتیل و تدبیر در آیات قرآن فرموده اند: «از آداب قرائت، که موجب تأثیر در نفس نیز هست و سزاوار است که شخص قاری مواظبت آن کند، ترتیل در قرائت است و آن، به طوری که در حدیث است، عبارت است از حد توسط بین سرعت و تعجیل در آن و تأنی و فتور مفرط که کلمات از هم متفرق و منتشر گردد.

گوید پرسیدم از حضرت صادق (ع) از قول خدای تعالی که می‌فرماید: «و رتل القرآن ترتیلاً» فرمود یعنی اظهار کن آنرا اظهار کاملی و سرعت مکن در آن چنانچه در شعر سرعت می‌کنی و متفرق مکن اجزای آنرا چون ریگهای متفرق که اجزایش با هم ملتیم نشود، لیکن قرائت کنی که تأثیر در قلوب کند و دل‌های سخت شما را به فزع آورد و هم شما آخر سوره نباشد یعنی مقصود شما آن نباشد که قرآن را در چند روز ختم کنید و یا این سوره را به زودی ختم نموده و به آخر برسانید پس انسان که می‌خواهد کلام خدا را قرائت کند و به آیات الهیه قلب قاسی خود را مداوا کند و با کلام جامع الهی شفای امراض قلبیه خود را بگیرد و با نور هدایت این مصباح منیر غیبی و این نور را دریابد، باید اسباب ظاهریه و باطنیه آن را فراهم کند و آداب صوریه و معنویه آن را فراهم کند. نه مثل آن که اگر گاهی هم تلاوت قرآن کنیم، علاوه بر آن که از معانی و مقاصد آن و اوامر و نواهی و وعظ و زجر آن به کلی غافلیم، و گویی آیاتی که در آن ذکر اوصاف جهنم و عذاب الیم آن یا بهشت و کیفیات نعیم آن گردیده به ما ربطی ندارد و نعوذ بالله در خواندن کتاب قصه حضور قلب ما بیشتر و حواس ما جمع‌تر است از کتاب کریم خدایی - از آداب ظاهر آن نیز غفلت کنیم.» (13)

7. حق آیات را مراعات کنید؛ به این معنا که به هنگام تلاوت قرآن، زمانی از رحمت و بهشت یاد می‌شود، خود را از آن رحمت محروم نبینید و وقتی به آیات عذاب، آتش، سخط و غضب می‌رسید، بترسید و به خدای متعال پناه ببرید که از اهل عذاب و آتش نباشید و مشمول سخط و غضب نگردید.

امام صادق(ع) فرمود: به هنگام تلاوت قرآن زمانی به آیه‌ای رسیدی که در آن ذکر بهشت شده است، از خدا بهشت را بخواه، و وقتی به آیه‌ای رسیدی که در آن ذکر آتش به میان آمده است، به خدا پناه ببر از آتش.» (14)

8. با حزن و اندوه خواندن قرآن از ملزومات قرائت است؛ پیامبر عظیم الشان اسلام(ص) فرمودند: «به راستی قرآن همراه با حزن نازل شده است؛ بنابراین هنگامی که قرآن می‌خوانید گریه کنید و اگر گریه نکردید، حالت گریه به خود بگیرید.» (15)

اهمیت خواندن قرآن از نظر مقام معظم رهبری

در پایان، امام خامنه‌ای(دامه برکاته) در باب شناخت این کتاب آسمانی می‌فرماید: «هر چه بیشتر با قرآن انس پیدا کنید، دلبستگی‌تان به آن بیشتر می‌شود. قرآن مثل یک دریای عمیق است. در سطح، انسان چیزهای مشاهده می‌کند؛ هر چه به اعماق بیشتر فرو بروید، چیزهای تازه‌ای مشاهده می‌کنید؛ و این البته به برکت انس با قرآن حاصل می‌شود. این‌طور نیست که هر کس یک مقدار در قرآن مطالعه کرد، بگوید من به اعماق آن دست پیدا کردم؛ نه، چیزهایی وجود دارد که متعلق به راسخین در علم است. باید رسوخ در علم پیدا کرد و این به برکت انس طولانی و بلند مدت با قرآن برای انسان پیش می‌آید و هدایت قرآنی شامل حال انسان می‌شود.» (16)

ایشان همچنین درباره تدبر در قرآن می فرمایند: «هرچه بیشتر با قرآن انس پیدا کنید، دلبستگی‌تان، به آن بیشتر می‌شود. هرچه به اعماق قرآن بیشتر فرو بروید، چیزهای تازه‌تر و مطالب خیره‌کننده‌تری در آنجا مشاهده، می‌کنید؛ و این البته به برکت انس با قرآن حاصل می‌شود.» (17)

«قرآن را مرتب بخوانید روزی نباشد که شما تلاوت قرآن نکنید این که می بینید روایت است بعضی ائمه در ماه رمضان هر سه روز یا هر هفت روز در غیر ماه رمضان هر پانزده روز یا هر ده روز یک ختم قرآن می کردند، دلیل و فلسفه ای دارد ما به قرآن نیاز داریم. هیچ کاری را بر خواندن قرآن مقدم نکنید به این معنا که بناست روزی یک حزب قرآن بخوانید، آن را با تأمل و تدبر بخوانید و اگر فرضاً ده دقیقه طول بکشد، نگویید کار یا درس یا مطالعه دارم. هیچ کاری، از این واجب تر نیست. این ده دقیقه یا ربع ساعت را برای خواندن قرآن بگذارید. من از برادران طلاب خواهم می‌کنم که این نکته را فراموش نکنند. هر روز قرآن را با تدبر بخوانید و هرگز آن را رها نکنید.» (18)

«عزیزان من! قرآن نور است و حقیقتاً دل و روح را روشن می‌کند. اگر با قرآن انس پیدا کنید، می‌بینید که دل و جان شما نورانی می‌شود. به برکت قرآن بسیاری از ظلمات و ابهام‌ها از قلب و روح انسان زدوده می‌شود. به برکت قرآن است که انسان از ظلمات اوهم، اشتباهات، خطاها و غلطها، به نور هدایت راه پیدا می‌کند. قرآن، کتاب معرفت است. ما در زمینه‌ی زندگی، در زمینه‌ی آینده، در زمینه‌ی تکلیف کنونی، در زمینه‌ی هدف از بودن و در بسیاری از زمینه‌های دیگر، خیلی از مسائل را نمی‌دانیم؛ بشر مشحون به جهالت‌هاست و قرآن برای انسان معرفت می‌آورد.» (19)

503/9466/م

گردآوری و تنظیم متن: علی توحیدی

منابع

1. از بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار قاریان قرآن کریم، 1384/07/14
2. آیه 79 سوره شریفه واقعه
3. آیه 33 سوره شریفه احزاب
4. بر گرفته شده از سایت اینترنتی "مرکز جهانی اطلاع رسانی اهل البیت"
5. سوره شریفه انعام آیه 111
6. از بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار قاریان قرآن کریم، 1384/10/14
7. بحارالانوار ج 92
8. آیه 98 سوره شریفه نحل
9. آیه 27 سوره شریفه اعراف
10. بر گرفته از سایت اینترنتی "اسلام، قرآن و تفسیر"
11. سیوطی، عبد الرحمان بن ابی بکر، 849 - 911ق، الاتقان فی علوم القرآن، ج 1، ص 371
12. نهج البلاغه، خطبه 193 (همام) ص 224
13. چهل حدیث ص 504 و 505

14. بحارالانوار، ج 92، ص 216.
15. جامع الأخبار، ص 49 و بحارالأنوار، ج 92، ص 210 و 216
16. بیانات رهبری در دیدار قاریان قرآن کریم 84/7/14
17. بیانات رهبری در دیدار دانش‌آموزان استعدادهای درخشان 82/4/25
18. بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در اولین دیدار با نمایندگان مجلس هشتم در تاریخ 87/3/21
19. حوزه و روحانیت ج 2 ص 32